

راهنمای پرورش گوسفند و بز

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت جهاد کشاورزی
سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

سازمان بسیج مهندسين
کشاورزی و منابع طبیعی

راهنمای پرورش گوسفند و بز

ویژه طرح بسیج همگام با کشاورز

سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی
مؤسسه تحقیقات علوم دامی کشور

و

سازمان بسیج مهندسين كشاورزي و منابع طبيعي
پژوهشكده خودكفائي و امنيت غذايي

عنوان و نام پدیدآور	راهنمای پرورش گوسفند و بز: ویژه طرح بسیج همگام با کشاورز/ نویسندگان حسین غلامی...[و دیگران]؛ همکاران اجرایی زهید ناصری ملکی...[و دیگران]؛ [برای] سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج، موسسه تحقیقات علوم دامی کشور، سازمان بسیج مهندسين کشاورزی و منابع طبیعی، پژوهشکده خودکفایی و امنیت غذایی.
مشخصات نشر	کرج: سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، معاونت ترویج، نشر آموزش کشاورزی، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	۵۳۳ ص: مصور.
شابک	978-964-520-301-4
وضعیت فهرست نویسی: فیبا	
یادداشت	تالیف و تدوین حسین غلامی، داود صیدی، کامران رضایزدی، حسین اسماعیلی، مهدی افتخاری، ابوالقاسم اقباله، افشین پهلوان شریف، علی راهنورد،...
موضوع	گوسفندداری
موضوع	بزها
شناسه افزوده	غلامی، حسین، ۱۳۴۳،
شناسه افزوده	داودی صیدی ۱۳۶۴،
شناسه افزوده	سازمان ترویج، آموزش و تحقیقات کشاورزی، معاونت آموزش و ترویج، نشر آموزش کشاورزی
شناسه افزوده	موسسه تحقیقات علوم دامی کشور
شناسه افزوده	سازمان بسیج مهندسين کشاورزی و منابع طبیعی، پژوهشکده خودکفایی و امنیت غذایی
رده بندی کنگره	۱۳۹۴ ر ۷/۲ SF۳۷۶
رده بندی دیویی	۶۳۶/۳۰۸
شماره کتابشناسی ملی	۶۶۴۱۲۲۷

ISBN:978-964-520-301-4

ع-۳۰۱-۵۲۰-۹۶۴-۹۷۸:شابک

راهنمای پرورش گوسفند و بز

تالیف و تدوین: حسین غلامی، داود صیدی (سایر نویسندگان به ترتیب الفبا): حسین اسماعیلی، مهدی افتخاری، ابوالقاسم اقباله، افشین پهلوان شریف، علی راهنورد، کامران رضایزدی، حسن صادقی پناه، اسماعیل صادقیان، مهناز صالحی، مریم فاتح، حمیده کلاته رحمانی، محمود وطن خواه

ناشر: نشر آموزش کشاورزی

ویراستار علمی و ادبی: دکتر حسین غلامی

صفحه آرا: نادیا اکبری

طراح جلد: اباذر اسدی بیدمشکی

چاپ نخست: ۱۳۹۵

تیراژ: ۲۵۰۰ جلد

قطع: وزیری

قیمت: ۲۰۰۰۰ ریال

مسئولیت صحت مولفان و تدوین گران می باشد.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی و سازمان بسیج مهندسين کشاورزی و منابع طبیعی می باشد

فایل دیجیتالی این کتاب در سایت سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی - مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی به نشانی www.agrisis.org قابل دسترسی می باشد

شماره ثبت در مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی ۵۸/ک به تاریخ ۹۴/۱۱/۰۸ می باشد.
کرج، کیلومتر ۷ جاده ماهدشت، معاونت آموزش و ترویج کشاورزی، نشر آموزش کشاورزی
تلفن: ۰۲۶-۳۶۷۰۵۰۲۵

سخن ناشر

امروز آبروی اسلام در گرو آن است که ایران اسلامی به کشوری آباد تبدیل شود، تولید داخلی با نیازهای مردم متعادل گردد کشور در صنعت و کشاورزی به خود کفایی برسد دشمن از طریق احتیاجات زندگی مردم راهی به اعمال فشار نداشته باشد

امام خامنه‌ای ۱۳۶۹/۳/۱۰

برقراری امنیت غذایی یکی از اصلی‌ترین ضرورت‌های کشور به شمار می‌رود، به گونه‌ای که برخی از کارشناسان آن را از امنیت ملی نیز برتر دانسته‌اند. با توجه به وضعیت خاص بوم شناختی (اکولوژیک) و جغرافیای سیاسی (ژئوپلیتیک) کشور، ضروری است تا بیش از هر زمانی با اولویت‌بخشی و ارتقای جایگاه بخش کشاورزی که متولی اصلی تأمین امنیت غذایی بوده و بر اساس اسناد فرادستی دارای بالاترین جایگاه و اولویت‌های ملی است، به استحکام بیش از پیش نظام مقدس جمهوری اسلامی همت گماشته و از بروز یکی از اصلی‌ترین و زیانبارترین چالش‌های ملی یعنی کمبود مواد غذایی جلوگیری به عمل آید. سازمان بسیج مهندسين کشاورزی و منابع طبیعی با همکاری سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی در راستای منویات مقام معظم رهبری و در جهت نیل به خودکفایی در تولید محصولات کشاورزی و رسیدن به امنیت غذایی اقدام به اجرای طرح "ملی بسیج همگام با کشاورز" کرده است. هدف از اجرای این طرح علمی‌سازی کشاورزی و تلاش در جهت کم کردن فاصله عملکردی میان کشاورزان نمونه و میانگین کشوری است. هم اکنون شمار قابل توجهی از کشاورزان هستند که با رعایت نکات فنی و استفاده از علم روز کشاورزی تا چند برابر میانگین کشوری عملکرد دارند که خود نشان‌دهنده وجود یک ظرفیت بسیار بالا در افزایش عملکرد در واحد سطح در کشور است.

در این راستا به منظور افزایش بازده تولید، راهنما و دستورالعمل‌هایی در زمینه محصولات مختلف کشاورزی تهیه شده‌اند. ویژگی‌های مهم این دستورالعمل‌ها استفاده از دستاوردهای پژوهشی و دیدگاه‌های متخصصان، استادان دانشگاه‌ها، مروجان و کشاورزان کارآمد و نخبه کشور

است. این دستورالعمل‌ها دارای بیانی ساده و در عین حال کاربردی بوده و مورد تایید
موسسه‌ها و مراکز تحقیقاتی کشور هستند. امید است با ترویج هر چه بهتر و بیشتر این
دستورالعمل‌ها و با یاری خداوند متعال، نقشی هر چند کوچک در خودکفایی کشور در تولید
محصولات کشاورزی داشته باشد.

در پایان جا دارد از همه عزیزانی که در تدوین این دستورالعمل‌ها ما را یاری کرده‌اند،
سپاسگزاری شود.

دکتر محمدرضا جهانسوز
رئیس سازمان بسیج مهندسين
کشاورزی و منابع طبیعی

دکتر اسکندر زنده
رئیس سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

تقدیر و تشکر

تهیه کنندگان این مجموعه از آقایان حسین پیری رئیس گروه ترویج دام و آبزیان معاونت آموزش و ترویج و آقایان مهندس کیومرث کاشی و فرشاد دهداری از معاونت ترویج و دکتر محمد راسخ افشار و مهندس امیر طاهری یگانه (رئیس گروه پرورش و اصلاح نژاد دام سبک مرکز اصلاح نژاد و بهبود تولیدات دامی) و آقایان حسین کریم زاده، زهید ناصری ملکی، مجتبی عظیمی اسک شهر، مراد محمدی، امیر حسین افشار، اباذر اسدی بیدمشکی از پژوهشکده خودکفایی و امنیت غذایی سازمان بسیج مهندسین کشاورزی و منابع طبیعی که در تدوین این دستورالعمل نقش داشته‌اند قدردانی می‌نمایند.

سخن نویسندگان

پرورش گوسفند و بز در کشور ما از دیرباز رایج بوده و نیکان ما در حدود ده هزار سال پیش بز را در منطقه غرب ایران (منطقه گنج دره در هرسین کرمانشاه) اهلی کرده‌اند و گوسفند نیز بعد از آن توسط اجداد ما یعنی آریایی‌ها اهلی شده است. منطقه خاورمیانه و بخصوص کشور ایران به دلیل وضعیت خاص جغرافیایی، اکولوژیکی و مراتع آن مناسب پرورش این دو گونه است. عشایر و کوچ آنها به همراه دام‌های خود که عمدتاً گوسفند و بز هستند نیز بر این اساس شکل گرفته است. امروزه پرورش گوسفند و بز در کشور به دلایل متعددی سخت و دشوار شده است که عمده‌ترین دلایل آن خشک سالی‌های اخیر در کشور، چرای بیش از ظرفیت مراتع و به دنبال آن کاهش کمیت و کیفیت مراتع است. یکی دیگر از دلایل بهره‌وری پایین در بخش گوسفند و بز استفاده کم و ناچیز از یافته‌های علمی و تحقیقاتی کشور و جهان در پرورش این دو گونه مهم دامی است. هدف اصلی این کتاب که به همت برخی از اساتید، محققین و کارشناسان خبره و با تجربه فعال در این زمینه تهیه شده، انتقال دانش موجود به پرورش دهندگان گوسفند و بز به زبان ساده و کاربردی است. با توجه به حجم کار انجام شده و ساده کردن یافته‌های تحقیقاتی، گروه مولفین اعتقاد دارند که این اثر خالی از اشکال و ایراد نیست، خواهشمندیم کمبودها و نواقص احتمالی موجود در کتاب را جهت اصلاح در ویرایش‌های بعدی حتماً تذکر دهید و اگر پیشنهاداتی جهت افزایش کیفیت کتاب با هدف کاربردی و مورد استفاده بودن برای عموم پرورش دهندگان وجود دارد به ناشر یا نویسندگان اطلاع دهید.

با تشکر و سپاس

مولفین کتاب

فهرست مطالب

۱	مقدمه
	فصل اول - اهمیت پرورش گوسفند و بز
۷	۱-۱- پراکنش جمعیت گوسفند و بز
۷	۲-۱- تولیدات گوسفند و بز
۷	۲-۱-۱- گوشت قرمز
۱۱	۲-۲-۱- شیر
۱۲	۲-۲-۱-۳- الیاف
۱۴	۲-۲-۱-۴- پوست
۱۵	۲-۲-۱-۵- کود
۱۵	۳-۱- نظام های بهره‌برداری
۱۶	۱-۳-۱- نظام تولید
۱۹	۴-۱- مهمترین خصوصیات رفتاری گوسفند و بز
۲۰	۱-۵- ترکیب گله در گوسفند و بز
۲۲	۱-۶- شغل گوسفند داری
۲۷	۱-۷- تعیین سن گوسفند
۳۳	۱-۸- اندازه و تعداد گله برای شروع کار
۳۴	۱-۹- تقویم گوسفندداری
۳۶	منابع

فصل دوم- نژادهای گوسفند و بز

۴۰	۱-۲- طبقه بندی گوسفندان بومی ایران
۴۰	۲-۲- انواع نژادهای گوسفندان ایران
۴۱	۲-۳- طبقه بندی بزهای بومی ایران
۴۳	۲-۴- تقسیم بندی نژادهای بومی گوسفند و بز بر اساس شرایط اقلیمی

۴۶	 ۵-۲- اطلس نژادهای بومی گوسفند و بز کشور
۸۲	 منابع

فصل سوم - ساختمان و تاسیسات پرورش گوسفند و بز

۸۶	 ۳-۱- قسمت‌های مختلف ساختمان گوسفندداری
۸۶	 ۳-۲- انواع جایگاه‌هایی که برای بز و گوسفند در نظر می‌گیرند
۹۰	 ۳-۳- تاسیسات گوسفندداری
۹۰	 ۳-۳-۱- آغل یا جایگاه
۹۵	 ۳-۳-۲- بهار بند
۹۶	 ۳-۳-۳- زایشگاه
۹۶	 ۳-۳-۴- بیمارستان
۹۶	 ۳-۳-۵- قرنطینه
۹۷	 ۳-۳-۶- انبار مواد متراکم (کنسانتره)
۹۷	 ۳-۳-۷- انبار مواد علوفه‌ای
۹۸	 ۳-۳-۸- سیلو
۹۸	 ۳-۳-۸-۱- سیلوهای افقی
۹۹	 ۳-۳-۸-۲- سیلوهای روی زمین
۹۹	 ۳-۳-۸-۳- سیلوهای نیمه خندقی
۹۹	 ۳-۳-۸-۴- سیلو موقتی مثل سیلوی پلاستیکی
۱۰۰	 ۳-۳-۹- مخزن جمع آوری و نگهداری کود
۱۰۱	 ۳-۳-۱۰- سکوی بارگیری و تخلیه
۱۰۲	 ۳-۳-۱۱- هانگار یا انبار تجهیزات و ماشین‌آلات
۱۰۲	 ۳-۳-۱۲- دفتر کار و خانه کارگری
۱۰۲	 ۳-۳-۱۳- حوضچه‌های پاشوی (ضد عفونی)
۱۰۳	 ۳-۳-۱۴- حمام ضد کنه (شستشوی گوسفند)
۱۰۵	 ۳-۳-۱۵- اتاق پشم چینی

منابع ۱۰۶

فصل چهارم - تغذیه گوسفند و بز

- ۱۱۲ ۴-۱ - مواد خوراکی مورد استفاده در تغذیه گوسفند و بز
- ۱۲۰ ۴-۲ - مواد مغذی موجود در خوراک دام
- ۱۲۲ ۴-۳ - مواد معدنی و ویتامین‌های مورد نیاز گوسفند و بز
- ۱۲۸ ۴-۴ - تغذیه در فصل جفت‌گیری (Breeding Season)
- ۱۲۹ ۴-۵ - تغذیه از اوایل تا اواسط آبستنی (Early to Mid Gestation)
- ۱۲۹ ۴-۶ - تغذیه در اواخر آبستنی (Late Gestation)
- ۱۳۰ ۴-۷ - تغذیه در زمان زایمان (At Lambing, Kidding)
- ۱۳۰ ۴-۸ - تغذیه در زمان شیردهی (Lactation)
- ۱۳۱ ۴-۹ - تغذیه در زمان از شیرگیری بره‌ها و بزغاله‌ها (Weaning)
- ۱۳۱ ۴-۱۰ - تغذیه میش‌ها و بزهای ماده‌داشتی (Maintenance)
- ۱۳۲ ۴-۱۱ - تغذیه قوچ و بزهای نر‌داشتی
- ۱۳۲ ۴-۱۲ - آماده کردن قوچ برای جفت‌گیری
- ۱۳۳ ۴-۱۳ - نکات مهم در جیره‌نویسی برای گوسفند و بز
- ۱۳۷ ۴-۱۴ - تغذیه بره‌ها و یا بزغاله‌های تازه متولد شده
- ۱۴۱ ۴-۱۵ - پرورش بره‌ها با شیشه و پستانک یا سیستم‌های اتوماتیک
- ۱۴۲ ۴-۱۶ - جایگزین شیر
- ۱۵۰ ۴-۱۷ - جیره‌های آغازین
- ۱۵۲ ۴-۱۸ - تغذیه بره و بزغاله
- ۱۵۲ ۴-۱۸-۱ - تغذیه بره‌ها و بزغاله‌های بی‌مادر
- ۱۵۲ ۴-۱۸-۲ - بره‌ها و بزغاله‌های از شیر گرفته
- ۱۵۴ ۴-۱۸-۳ - تغذیه بره‌های پرواری
- ۱۵۵ ۴-۱۹ - تغذیه بره‌های ماده در حال رشد (جایگزین)
- ۱۵۵ ۴-۲۰ - تغذیه گوسفند و بز

۱۵۶	 ۴-۲۱- استفاده از مراتع و شناخت آن‌ها
۱۵۷	 ۴-۲۲- روش‌های چرا
۱۵۸	 ۴-۲۳- مراتع ایران
۱۶۰	 ۴-۲۴- نباتات سمی مراتع
۱۶۰	 ۴-۲۵- راهنمای استفاده از مراتع
۱۶۳	 ۴-۲۶- تامین آب مورد نیاز در مراتع
۱۶۴	 ۴-۲۷- روش‌های نگهداری علوفه
۱۶۵	 منابع

فصل پنجم - مدیریت تولیدمثل گوسفند و بز

۱۶۹	 ۵-۱- اهمیت بازده تولیدمثل در پرورش گوسفند و بز
۱۷۰	 ۵-۲- زمان بندی جفت دهی (قوچ اندازی - کل اندازی)
۱۷۰	 ۵-۲-۱- فصلی بودن تولیدمثل در گوسفند و بز
۱۷۱	 ۵-۲-۲- فصل تولیدمثل در گوسفند و بز و باورهای اشتباه در خصوص آن
۱۷۷	 ۵-۲-۳- دوره عدم فعلی عمیق و دوره عدم فعلی سبک
۱۷۸	 ۵-۲-۴- چرخه سالانه فعالیت تولیدمثلی در گوسفند و بز
۱۸۰	 ۵-۳- استفاده از اثر قوچ یا اثر نربز (اثر نر)
۱۸۲	 ۵-۴- معاوضه قوچ یا نربز (کنترل همخونی)
۱۸۴	 ۵-۵- کنترل نمره وضعیت بدن (BCS)
۱۹۴	 ۵-۶- فلاشینگ و نکات مهم در خصوص تغذیه در دوره جفت دهی
۲۰۱	 ۵-۷- القاء و همزمان سازی فعلی از طریق هورمون تراپی
۲۱۴	 ۵-۸- مدیریت نرهای مولد
۲۱۷	 ۵-۹- زود از شیرگیری
۲۲۴	 ۵-۱۰- تشخیص آبستنی، راهکاری برای اقتصادی تر کردن حرفه داری
	 ۵-۱۱- روش مدیریت پیشرفته تولیدمثل گوسفند و بز با هدف سه زایش در دو سال
۲۲۵	 (روش ASRI، موسسه تحقیقات علوم دامی کشور)

۲۳۲	 ۱۲-۵ - فحلی و تشخیص آن در میش و ماده بز
۲۳۵	 ۱۳-۵ - تلقیح مصنوعی
۲۴۱	 ۱۴-۵ - برنامه نوری (فتوپریود) مصنوعی برای ایجاد آبستنی خارج از فصل
۲۴۴	 ۱۵-۵ - مدیریت شپشک‌های ماده
۲۴۶	 ۱۶-۵ - مراقبت‌های دو ماه آخر آبستنی
۲۶۱	 منابع

فصل ششم - بهداشت، پیشگیری و درمان بیماری‌های گوسفند و بز

۲۶۷	 ۱-۶ - ویژگی‌های دام سالم
	 ۲-۶ - قوچ
۲۸۰	 ۳-۶ - معاینه‌ی نمره‌ی وضعیت بدنی یا BCS
۲۸۹	 ۴-۶ - مدیریت قوچ خریداری شده
۲۹۲	 ۵-۶ - میش
۲۹۴	 ۱-۵-۶ - بیماری‌های میش
۲۹۴	 ۲-۵-۶ - مسمومیت آبستنی یا بیماری میش‌های دوقلوزا
۲۹۹	 ۳-۵-۶ - کمبود کلسیم
۳۰۱	 ۴-۵-۶ - بیرون زدگی‌ها
۳۰۲	 ۵-۵-۶ - عوامل مستعدکننده‌ی درگیری پستان
۳۰۳	 ۶-۵-۶ - برخی از بیماری‌های واگیر عفونی
۳۰۳	 ۷-۵-۶ - درمان زخم‌های سرپستان
۳۰۳	 ۸-۵-۶ - ورم پستان حاد
۳۰۴	 ۹-۵-۶ - ورم پستان مزمن
۳۰۶	 ۱۰-۵-۶ - عدم زایمان در عین زورزدن‌های مکرر دام
۳۰۶	 ۱۱-۵-۶ - مراقبت‌های پس از زایمان
۳۰۹	 ۶-۶ - مراقبت و مدیریت نوزاد
۳۱۸	 ۷-۶ - ویژگی‌های دام بیمار

۳۲۰	 ۶-۸- فواید مواد معدنی
۳۲۲	 ۶-۹- آلودگی انگلی
۳۲۳	 ۶-۹-۱- جرب
۳۲۷	 ۶-۹-۲- سقط
۳۳۴	 ۶-۱۰- اسهال
۳۳۹	 ۶-۱۱- مرگ ناگهانی
۳۳۹	 ۶-۱۱-۱- شاربن
۳۴۱	 ۶-۱۱-۲- آنتروتوکسمی
۳۴۳	 ۶-۱۲- لنگش
۳۴۵	 ۶-۱۳- گندیدگی سم
۳۴۷	 ۶-۱۴- لمفادنیت پنیری
۳۴۹	 ۶-۱۵- برنامه واکسیناسیون
۳۵۴	 منابع

فصل هفتم - اصلاح نژاد گوسفند و بز

۳۵۸	 ۷-۱- صفت
۳۵۸	 ۷-۲- فنوتیپ
۳۵۹	 ۷-۳- اثرات محیطی
۳۵۹	 ۷-۴- ارزش اصلاحی
۳۵۹	 ۷-۵- اثر متقابل ژنوتیپ و محیط
۳۶۰	 ۷-۶- وراثت پذیری
۳۶۱	 ۷-۷- تکرارپذیری
۳۶۲	 ۷-۸- اصلاح نژاد
۳۶۲	 ۷-۹- انتخاب
۳۶۴	 ۷-۱۰- تعیین هویت
۳۶۵	 ۷-۱۱- استنسیل کردن دامها

۳۶۶	 شماره‌های گوش ۱۲-۷
۳۷۲	 برنامه اصلاحی ۱۳-۷
۳۷۳	 اهداف اصلاحی ۱۴-۷
۳۷۹	 معیار انتخاب ۱۵-۷
۳۸۰	 انتخاب بهترین حیوانات ۱۶-۷
۳۸۰	 سیستم انتشار ۱۷-۷
۳۸۱	 ساختار هسته های اصلاح نژاد ۱۸-۷
۳۸۱	 ۱- ۱۸-۷ ساختارهای تک لایه
۳۸۱	 ۲- ۱۸-۷ ساختارهای دو لایه
۳۸۲	 ۳- ۱۸-۷ ساختارهای سه لایه
۳۸۶	 ۱۹-۷ ساختار پدران مرجع
۳۸۶	 ۱- ۱۹-۷ طرح‌های پدران مرجع
۳۸۶	 ۲- ۱۹-۷ نقش پدران مرجع
۳۸۹	 ۳- ۱۹-۷ بهینه سازی طرح پدران مرجع
۳۹۰	 ۲۰-۷ سیستم آمیزش
۳۹۱	 ۲۱-۷ خویش جفتی (Inbreeding)
۳۹۲	 ۲۲-۷ دور جفتی (Out breeding)
۳۹۴	 ۲۳-۷ ثبت مشخصات
۳۹۷	 منابع

فصل هشتم - پرواربندی بره و بزغاله

۴۰۲	 ۱-۸ وضعیت موجود پروار بره در ایران و جهان
۴۰۷	 ۲-۸ پرواربندی بره و انواع روش‌های آن در ایران
۴۰۹	 ۳-۸ روش‌های پرواربندی
۴۰۹	 ۱-۳-۸ پرواربندی مرتعی
۴۰۹	 ۲-۳-۸ پرواربندی مرتعی - پس چری

۴۰۹	 ۸-۳-۳ - پرواربندی با تغذیه دستی
۴۱۰	 ۸-۳-۴ - پرواربندی با شیر
۴۱۰	 ۸-۴ - صفات اقتصادی مهم در پروار دام
۴۱۲	 ۸-۵ - مدیریت واحدهای پرواربندی
۴۱۴	 ۸-۶ - اصول پرواربندی بره
۴۱۴	 ۸-۷ - انتخاب و خرید دام
۴۱۵	 ۸-۸ - نژاد دام پرواری
۴۱۷	 ۸-۹ - مشخصات ظاهری دام
۴۱۷	 ۸-۱۰ - سن و وزن دام در شروع پروار
۴۱۸	 ۸-۱۱ - جنس دام
۴۲۰	 ۸-۱۲ - اصول حمل و نقل و دام
۴۲۳	 ۸-۱۳ - فصل مناسب پروار
۴۲۴	 ۸-۱۴ - مدت مناسب دوره پروار
۴۲۵	 ۸-۱۵ - وزن نهایی پروار و افزایش وزن روزانه
۴۲۶	 ۸-۱۶ - مدیریت روش پروار
۴۲۷	 ۸-۱۷ - اصول بهداشت در پرواربندی
۴۲۸	 ۸-۱۷-۱ - ضدعفونی جایگاه دام
۴۲۸	 ۸-۱۷-۲ - قرنطینه
۴۳۰	 ۸-۱۷-۳ - واکسیناسیون
۴۳۲	 ۸-۱۷-۴ - خوراندن داروهای ضدانگل داخلی
۴۳۳	 ۸-۱۷-۵ - ضدعفونی دام ها در مقابل انگل های خارجی
۴۳۵	 ۸-۱۷-۶ - محل نگهداری خوراک دام
۴۳۶	 ۸-۱۸ - پشم چینی دام
۴۳۷	 ۸-۱۹ - منابع خوراکی دام در کشور
۴۳۸	 ۸-۱۹-۱ - انواع خوراک متداول و مورد استفاده در پرواربندی بره
۴۴۰	 ۸-۱۹-۲ - تهیه و تنظیم جیره متوازن و متعادل برای گوسفند و بز پرواری

۴۴۰	 ۳-۱۹-۸-روش ها و مراحل تنظیم جیره
۴۴۱	 ۴-۱۹-۸-نحوه خوراک دادن به دام پرواری
۴۴۴	 ۵-۱۹-۸-رعایت اصول و نکات فنی خوراک دادن
۴۴۶	 ۲۰-۸-وضعیت موجود پروار بزغاله ها در ایران و جهان
۴۵۶	 منابع

فصل نهم - الیاف و پوست

۴۶۲	 ۱-۹-الیاف پشم
۴۶۲	 ۱-۱-۹-مزایای الیاف طبیعی نسبت به الیاف مصنوعی
۴۶۳	 ۲-۱-۹-انواع نژادهای گوسفند بر حسب تولید پشم
۴۶۶	 ۳-۱-۹-خصوصیات پشم گوسفندان بومی ایران
۴۶۹	 ۴-۱-۹-برداشت پشم
۴۷۸	 ۵-۱-۹-آماده سازی پشم
۴۸۰	 ۶-۱-۹-الیاف پشم مورد بهره برداری در صنعت
۴۸۰	 ۷-۱-۹-درجه بندی پشم
۴۸۱	 ۸-۱-۹-کاربرد یا مصارف پشم
۴۸۲	 ۹-۱-۹-تولید و ارزش اقتصادی پشم گوسفند
۴۸۶	 ۱۰-۱-۹-ارزش اقتصادی پشم در ایران و تولید فرش دست بافت
۴۸۷	 ۲-۹-کرک (کشمیر)
۴۹۳	 ۳-۹-الیاف بز مرغز یا مرغز (موهر)
۴۹۵	 ۴-۹-موی بز
۴۹۸	 ۵-۹-پوست و چرم
۴۹۹	 ۱-۵-۹-ویژگی های پوست گوسفند و بز
۵۰۳	 ۲-۵-۹-نگهداری پوست و چرم سازی
۵۰۴	 ۳-۵-۹-ضایعات و آسیب های مربوط به پوست و چرم
۵۱۶	 ۴-۵-۹-ارزش اقتصادی پوست و چرم

۵۱۸	 ۹-۵-۵- ارزش اقتصادی، اجتماعی تولید و عرضه پوست گوسفند و بز
۵۱۹	 ۹-۵-۶- سهم تجارت پوست، سالامبور و چرم ایران
۵۲۱	 منابع
۵۲۳	 پیوست‌ها

مقدمه

تاریخ پرورش گوسفند و بز در ایران به گذشته‌های دور می‌رسد. به دلایل اکولوژیکی، محیطی و اجتماعی - اقتصادی، گله‌داری از مشاغل مهم و اصلی ساکنین فلات ایران بوده است. از آنجائی که برخی از پیامبران عظیم‌الشأن به حرفه چوپانی مشغول بودند، این شغل جنبه تقدس و مذهبی پیدا نموده است. در کتاب اوستا از گوسفند به عنوان حیوان سودمند نامبرده شده است. کشف قالی پازیریک و هم‌چنین بهارستان در دوره ساسانیان بیانگر اهمیت پرورش این دو دام در ایران می‌باشد. در طول تاریخ پر فراز و نشیب کشور بسیاری از صاحبان گله‌ها و ایلات به قدرت سیاسی رسیده و تشکیل حکومت‌های منطقه‌ای و کشوری را داده‌اند، سلسله آق قویونلوها (صاحبان گوسفند سفید) و قره قویونلوها (صاحبان گوسفند سیاه) در آذربایجان قدیم ایران نمونه‌های بارزی از این واقعیت‌های اجتماعی و سیاسی می‌باشد.

به‌نظر برخی از دانشمندان در میان نشخوارکنندگان، بز اولین حیوانی بوده که بشر به اهلی کردن آن در حدود نه تا ده هزار سال قبل از میلاد مسیح پرداخته است. منشاء اولیه اهلی کردن و پرورش بز را به خاورمیانه (گنج دره ایران) نسبت می‌دهند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که ابتدا آریائی‌ها بودند که بز را اهلی کردند.

بز نقش مهمی در بقای زیست مردم مناطق در حال توسعه، خصوصاً کشورهای که در زیر حط فقر قرار دارند چه از لحاظ تغذیه‌ای و چه اشتغال دارد. به‌همین لحاظ، حدود ۸۸ درصد از جمعیت بز دنیا در آسیا و آفریقا پرورش می‌یابند که حدود ۸۰ درصد آن‌ها در مناطق گرمسیری^۱ و نیمه‌گرمسیری^۲ است و پرورش آن‌ها وابسته به مراتع و بیابان‌هاست.

امروز نیز با تمام پیشرفت‌هایی که در سایر رشته‌های دامپروری و به‌خصوص پرورش طیور و گاو شیری در ایران حاصل شده است، پرورش گوسفند و بز اهمیت و موقعیت خودش را حفظ کرده است. بر اساس آمار معاونت امور دام در سال ۱۳۹۲ بالغ بر ۴۵ میلیون رأس گوسفند و ۲۰/۵ میلیون رأس بز در کشور وجود دارد. بطوری‌که اگر متوسط ارزش هر رأس گوسفند و بز به‌ترتیب ۵ و ۴ میلیون ریال برآورد شود، مبلغ ۲۲۵ هزار میلیارد ریال برای گوسفند و ۸۰ هزار میلیارد ریال برای بز، فقط در این حوزه پرورش دام سرمایه‌گذاری شده است، که این رقم در مقایسه با سرمایه‌گذاری در سایر فعالیت‌های دامپروری رقم قابل‌توجهی می‌باشد و این در حالی است که بهره‌برداران این صنف به دلیل ساختار اجتماعی - اقتصادی و هم‌چنین فقدان تشکیلات منسجم و نظام‌مند نتوانسته‌اند از خدمات تسهیلاتی، بهداشتی و نهاده‌های دولتی در مقایسه با سایر زیربخش‌های دامپروری بهره‌مند شوند. علاوه بر آن به دلیل توسعه مناطق شهری و روستایی و هم‌چنین از بین رفتن ایل‌را‌ها و تخریب مراتع و خشک‌سالی‌های پیاپی باعث شده که روش‌های مزرعه‌ای پرورش گوسفند و بز رونق یابد.

بنابراین بهبود تغذیه گله‌ها در شرایط خشک‌سالی، توجه به قابلیت‌های ژنتیکی نژادهای گوسفند و بز برحسب مناطق اقلیمی مناسب پرورش هر نژاد، پایش و پیشگیری از بیماری‌ها و انگل‌ها و نیز بررسی مسائل اقتصادی - اجتماعی علل کاهش رغبت به پرورش این دام‌ها در گله‌داران نسبت به گذشته، از جمله مواردی است که بایستی بیش از پیش مورد توجه دست‌اندرکاران قرار گیرد.

^۱ - Tropical

^۲ - Subtropical

با در نظر گرفتن همه این موارد گوسفند و بز بهترین دام اهلی هستند که می‌توانند از مراتع و پس‌چرهای زراعی تعلیف نموده و تولید پروتئین حیوانی (شیر و گوشت) نمایند، که از این نظر کمترین رقابت را با غذای جمعیت انسانی دارند. گله‌داری در شرایط کنونی به دلایلی که در زیر اشاره می‌شود در توسعه ملی نقش به‌سزایی داشته و از اهمیت و جایگاه خاصی برخوردار می‌باشد:

- سرمایه‌گذاری و نیاز به نهاده کمتر در مقایسه با پرورش دیگر دام‌ها
- مدیریت آسان‌تر پرورش
- بازگشت سریع‌تر سرمایه نسبت به پرورش گاو
- استفاده از علوفه مراتع، پس‌چر مزارع و بقایای کشاورزی
- چرا از گیاهان هرز و علف باغات
- تطابق حیوان با زیست در اقلیم‌های مختلف حتی بیابانی و نیمه بیابانی
- مقاومت بیشتر به بیماری‌ها و انگل‌ها
- افزایش بازدهی خاک مراتع، مزارع و باغات از طریق کودپاشی توسط گوسفند و بز
- تولید پروتئین برای تغذیه انسان (شیر و گوشت)، الیاف (پشم، کرک و مو) برای قالی‌بافی و صنایع نساجی و پوست به‌عنوان ماده اولیه صنایع چرم‌سازی
- ایجاد اشتغال مولد و افزایش درآمد بهره‌برداران و جلوگیری از مهاجرت جمعیت غیرشهری به شهرها

فصل اول

اهمیت پرورش گوسفند و بز

تدوین و تالیف

آقایان داود صیدی، ابوالقاسم اقباله، افشین پهلوان شریفی

اهمیت پرورش گوسفند و بز

۱-۱-۱- پراکنش جمعیت گوسفند و بز

همان‌طور که ذکر شد، جمعیت گوسفند و بز به‌ترتیب $43/4$ و $25/6$ میلیون راس برآورد شده است، پراکنش جمعیت گوسفند و بز به عوامل متعدد اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و اکولوژیکی بستگی دارد. استان خراسان رضوی با دارا بودن $4/5$ میلیون راس گوسفند معادل 10 درصد و استان هرمزگان با جمعیت 148 هزار راس کمتر از 1 درصد نسبت به کل کشور، بترتیب بیشترین و کمترین جمعیت دامی را به خود اختصاص داده است. ضمناً استان فارس با دارا بودن $4/4$ میلیون راس بز، 20 درصد و استان گلستان با جمعیت 102 هزار راس کمتر از 1 درصد نسبت به کل جمعیت بز کشور دارا می‌باشند.

۲-۱-۲- تولیدات گوسفند و بز

۲-۱-۱- گوشت قرمز

تولید گوشت قرمز اولویت اول پرورش‌دهندگان گوسفند و بز می‌باشد به طوری که با وجود این که مصرف گوشت طیور، گاو و گوساله طی سال‌های اخیر افزایش یافته است،

۸ / راهنمای پرورش گوسفند و بز

ولی مصرف گوشت گوسفندی از لحاظ کیفی از جمله ذائقه مصرف و تنوع غذایی بر سایر گوشت های مصرفی برتری دارد.

بر اساس آخرین آمار منتشر شده در سال ۱۳۹۲ بالغ بر ۷۶۳ هزار تن انواع گوشت قرمز (گاو، گوسفندی، بزی، شتری و گاومیش) در کشور تولید شده که سهم هریک به شرح زیر می باشد (جدول ۱-۱).

جدول ۱-۱- سهم هر یک از گونه های دامی در تولید گوشت قرمز در سال ۱۳۹۲

گونه دامی	مقدار گوشت تولیدی (هزار تن)	سهم نسبت به کل گوشت قرمز تولیدی
گاو و گوساله	۳۸۹	۵۱/۵
گوسفند و بره	۲۶۰	۳۴/۴
بز و بزغاله	۹۴	۱۲/۵
گاومیش	۷/۲	۱
شتر	۴/۸	۶/۰

عوامل متعددی از جمله شدت حذف، تعداد دام کشتاری و وزن لاشه از مهمترین عوامل موثر و تاثیرگذار بر تولید گوشت قرمز می باشد. تعداد دام کشتاری در سال های خشک سالی حداکثر ولی با وزن پایین بوده است و در سال های ترسالی (پر باران) به دلیل جبران کاهش جمعیت گله در سال های خشک، تعداد کشتار به حداقل خود می رسد اما وزن دام بالاتر است..

توضیح اینکه در شرایط عادی ضریب کشتار بطور متوسط حدود ۳۲ درصد جمعیت گله در نظر گرفته می شود.

روش محاسبه تولید گوشت گوسفند و بز

متوسط وزن لاشه × ضریب کشتار × جمعیت دام = تولید گوشت

تولید گوشت دام های سبک (گوسفند و بز) بر خلاف دام های سنگین (گاو و گوساله) در طول سال یکسان نبوده که علت این امر زایش فصلی می باشد. غالب زایش ها در فصل زمستان انجام می گیرد. فروش بره در پایان شیرخوارگی (اواسط خرداد) به بعد

فصل اول- اهمیت پرورش گوسفند و بز/ ۹

می‌باشد. لذا از اوایل فروردین لغایت اوایل خرداد به دلیل عرضه کم دام سبک به سیاه بهار معروف است.^۱

جدول ۱-۲- تعداد دام کشتاری و لاشه تولیدی گوسفند و بره در کشتارگاه‌های

کشور در سال ۹۲

زمان	تعداد دام کشتاری (راس)	درصد	لاشه گوسفندی (کیلوگرم)	درصد
کل سال	۷۴۴۹۷۸۹	۱۰۰	۱۳۸۲۴۳۸۴۲	۱۰۰
بهار	۱۶۶۸۸۰۰	۲۲	۳۰۴۸۰۳۵۶	۲۲
فروردین	۴۱۷۹۱۱	۵/۶	۷۹۱۱۳۷۶	۵/۷
اردیبهشت	۶۱۸۲۳۵	۸/۳	۱۱۲۳۴۱۷۷	۸
خرداد	۶۳۲۶۵۴	۸/۵	۱۱۳۳۴۸۱۲	۸
تابستان	۲۰۹۶۲۲۷	۲۸	۳۸۲۴۶۸۰۷	۲۷/۶
تیر	۸۰۳۴۸۰	۱۰/۷	۱۴۳۷۹۹۶۸	۱۰/۴
مرداد	۶۴۰۹۴۳	۸/۶	۱۱۷۲۶۹۰۸	۸/۴
شهریور	۶۵۱۸۰۴	۸/۷	۱۲۱۳۹۹۳۱	۸/۷
پاییز	۱۷۴۳۵۲۳	۲۳	۳۲۹۶۵۷۹۱	۲۳/۸
مهر	۶۴۴۲۱۵	۸/۶	۱۲۰۴۷۶۴۶	۸/۷
آبان	۵۴۳۳۷۳	۷/۳	۱۰۳۸۲۷۵۳	۷/۵
آذر	۵۵۵۹۴۵	۷/۵	۱۰۵۳۵۳۹۲	۷/۵
زمستان	۱۹۴۱۲۲۹	۲۶	۳۶۵۵۰۸۹۷	۳۶/۴
دی	۵۶۰۵۰۵	۷/۵	۱۰۶۷۳۸۴۲	۷/۷
بهمن	۵۹۳۰۳۹	۸	۱۱۱۸۳۴۲۹	۸
اسفند	۷۸۷۶۸۵	۱۰/۶	۱۴۶۹۳۶۰۸	۱۰/۶

همانطور که از جدول شماره ۱-۲ برداشت می‌شود کمترین کشتار به میزان ۵/۶ درصد مربوط به فروردین ماه (به دلیل سیاه بهار) و بیشترین کشتار به میزان ۱۰/۶ درصد در اسفند ماه (به علت عرضه دام‌های پرواری و در آستانه عید نوروز) می‌باشد. معمولاً حدود ۵۰

نکته: در ایران یک راس گوسفند به وزن ۴۵ کیلوگرم معادل یک واحد دامی منظور شده و بقیه دام‌ها را براساس آن معادل‌سازی می‌کنند.

۱۰ / راهنمای پرورش گوسفند و بز

درصد از جمعیت گوسفندان کشتاری به دلیل مناسبت‌ها، بطور غیررسمی (خارج از کشتارگاه‌ها) کشتار می‌گردند.

جدول ۱-۳- تعداد دام کشتاری و لاشه تولیدی بز و بزغاله در کشتارگاه‌های کشور در سال ۹۲

عنوان	تعداد دام کشتاری	درصد	لاشه تولیدی (کیلوگرم)	درصد
کل سال	۲۲۰۶۲۷۵	۱۰۰	۳۲۸۸۲۱۰۰	۱۰۰
بهار	۴۴۷۱۵۱	۲۰/۲	۶۶۴۹۵۴۱	۲۰
فروردین	۱۰۹۲۱۳	۴/۹	۱۶۳۳۱۵۰	۴/۹
اردیبهشت	۱۶۸۰۰۵	۷/۶	۲۴۸۹۲۳۳	۷/۵
خرداد	۱۶۹۹۳۳	۷/۷	۲۵۲۷۱۵۸	۷/۶
تابستان	۶۴۰۶۳۳	۲۹	۹۶۱۳۸۹۹	۲۹/۲
تیر	۲۳۰۲۶۳	۱۰/۴	۳۴۱۰۲۸۷	۱۰/۳
مرداد	۱۹۹۹۳۷	۹	۲۹۹۹۲۱۵	۱۰/۳
شهریور	۲۱۰۴۳۳	۹/۵	۳۲۰۴۳۹۷	۹/۱
پاییز	۵۸۱۲۴۸	۲۶/۳	۸۷۷۱۹۵۶	۲۶/۶
مهر	۲۱۷۸۲۳	۹/۸	۳۲۷۵۵۲۴	۹/۹
آبان	۱۸۳۶۷۲	۸/۳	۲۸۵۱۷۹۱	۸/۶
آذر	۱۷۹۷۵۳	۸/۱	۲۶۴۴۶۴۱	۸
زمستان	۵۳۷۲۴۳	۲۴/۳	۷۸۴۶۷۰۴	۲۳/۸
دی	۱۶۳۷۰۴	۷/۴	۲۳۹۲۴۹۵	۷/۲
بهمن	۱۶۵۵۰۸	۷/۵	۲۳۹۱۴۹۷	۷/۲
اسفند	۲۰۸۰۳۱	۹/۴	۳۰۶۲۷۱۲	۹/۳

همانطور که از جدول شماره ۱-۳ برداشت می‌شود کمترین و بیشترین تعداد بز کشتاری مربوط به ماه‌های فروردین برابر با ۴/۹ درصد و در تیر ماه ۱۰/۴ درصد می‌باشد. ضمناً تعداد بزهای کشتار شده در کشتارگاه‌های غیررسمی و به مناسبت‌ها و همچنین خود مصرفی عشایر و روستاییان بیش از دو برابر کشتار رسمی می‌باشد.

براساس گزارش مرکز آمار، قیمت فروش هر گوسفند و بره به صورت زنده در کل کشور در سال ۱۳۹۴ کیلوئی برابر، ۱۰۷ هزار ریال بوده است. استان هرمزگان با ۱۴۵ هزار

فصل اول- اهمیت پرورش گوسفند و بز / ۱۱

ریال بالاترین و استان خراسان شمالی با ۹۲/۳ هزار ریال پائین‌ترین قیمت فروش را کل کشور داشته‌اند. قیمت فروش گوشت گوسفند نسبت به سال ۱۳۹۳، حدود ۱/۶ درصد افزایش داشته است.

گزارش سال ۱۳۹۲ مرکز آمار ایران، قیمت هر کیلوگرم بره و بزغاله پرواری را به ترتیب حدود ۱۰۸ هزار و ۱۱۰ هزار ریال، گوسفند و بز ماده بالغ ۴/۷ میلیون و ۳/۲ میلیون ریال و گوسفند و بز نر بالغ ۵/۷ میلیون و ۳/۸ میلیون ریال در کل کشور مشخص کرده است.

۱-۲-۲- شیر

شیر ماده غذایی دیگری است که مثل گوشت قرمز برای رشد و ترمیم بدن لازم است و بعد از تولید گوشت قرمز از نظر اقتصادی در درجه دوم اهمیت قرار دارد و ترکیبات شیر دام‌های سبک به دلیل بالا بودن نسبت پروتئین و چربی نسبت به شیر گاو اغلب بصورت پنیر، روغن، کره و یا سایر محصولات لبنی به بازار عرضه می‌شود و مقداری از احتیاجات غذایی کشور را تامین می‌کند و همواره بازار خوبی برای خرید شیر و فراورده‌های آن موجود است. میزان تولید شیر برحسب طول دوره شیردهی و روش‌های مختلف شیردوشی و همچنین اهداف پرورشی در نژادها و مناطق مختلف متفاوت می‌باشد. (به فصل نژادهای بومی گوسفند و بز رجوع شود).

جدول ۱-۴- تولید شیر گونه های دامی در سال ۱۳۹۲

گونه دامی	مقدار شیر تولیدی (هزار تن)	سهم در تولید کل
گوسفند	۲۵۳	۳
بز	۳۰۰	۴
گاو اصیل	۳۰۱۰	۳۶
گاو آمیخته	۳۷۸۰	۴۶
گاو بومی	۸۰۰	۱۰
گاومیش	۱۲۵	۲
جمع کل	۸۲۶۸	۱۰۰

جدول ۱-۵- میانگین ترکیب شیر برخی پستانداران

گونه دامی	ترکیب	ماده خشک (درصد)	پروتئین (درصد)	چربی (درصد)	لاکتوز (درصد)	خاکستر (درصد)
گوسفند		۱۹/۳	۵/۲	۷/۹	۴/۸	۰/۹
بز		۱۳	۳/۵	۴/۳	۴/۳	۰/۸۵
گاو		۱۲/۸	۳/۵	۳/۷	۴/۹	۰/۷
گاو میش		۲۱/۶	۵/۶	۱۰/۶	۴/۷	۰/۸
انسان		۱۲/۶	۱/۶	۳/۸	۷	۰/۲

در بهار ۱۳۹۴، قیمت یک کیلوگرم شیر گوسفند به صورت چرخ نکرده در کل کشور ۳۰۰۲۸ ریال در برابر ۱۲۱۱۵ ریال شیر گاو بوده است که نسبت به بهار ۹۳ (۲۶۰۸۵) ریال در هر کیلوگرم) با افزایش برابر ۱۵/۱ درصد روبرو بوده است. استان خراسان رضوی با ۴۹۲۶۳ ریال بالاترین و استان کردستان با ۱۴۰۹۲ ریال پائین ترین قیمت فروش را در کل کشور داشته‌اند.

۱-۲-۳- الیاف

پشم

پشم به عنوان یکی دیگر از محصولات گوسفند نقش عمده‌ای در صنایع نساجی (در کشورهای خارج) و در صنعت قالی بافی (در ایران) دارد که از نظر اقتصادی بعد از گوشت و شیر در اولویت سوم قرار دارد. هر چند تولید و فراوری الیاف مصنوعی در جایگزینی با الیاف پشم پیشرفت فراوانی در جهان نموده است اما هنوز منسوجات و فراورده‌های تولیدی با هیچ‌یک از منسوجاتی که از تارهای مصنوعی یا الیاف گیاهی ساخته می‌شود قابل مقایسه یا برابری نیست.

کاربرد پشم گوسفند بر حسب ظرافت و خواص دیگر در کشور به دو صورت: در قالی‌بافی، صنایع دستی و صنایع نساجی (پارچه بافی) است.

فصل اول- اهمیت پرورش گوسفند و بز / ۱۳

تعداد گوسفند پشم‌چینی شده براساس گزارش مرکز آمار کشور در سال ۱۳۹۰، بالغ بر ۳۸ میلیون راس با تولید ۴۲/۴ هزارتن پشم (۱/۱۲ کیلوگرم به ازای هر راس) بوده است. در بهار ۱۳۹۴، قیمت یک کیلوگرم پشم گوسفند (شسته نشده) در کل کشور بیش از ۱۴ هزار ریال بوده است که نسبت به بهار ۹۳ (۱۵ هزار ریال در کیلوگرم) با کاهشی معادل با ۹/۰ درصد روبرو بوده است. استان کرمان با ۴۳/۶ هزار ریال و استان مازندران با ۴ هزار ریال به ترتیب بالاترین و پائین‌ترین قیمت فروش را در کل کشور داشته‌اند.

کرک (کشمیر)

کشمیر یا کرک یکی از ظریف‌ترین و سبک‌ترین الیاف حیوانی است که در لایه زیرین پوششی بزهای کرکی قرار دارد. این الیاف در غالب بزهای کشور و به رنگ‌های سفید و رنگی در نژادهای مختلف مشاهده می‌شود و مهم‌ترین آن‌ها که شامل: بز کرکی رائینی در استان کرمان (غالباً به رنگ سفید)، بز کرکی جنوب خراسان (به رنگ قهوه‌ای)، بز کرکی ندوشن (به رنگ قرمز) و بز آباده (به رنگ‌های مختلف) می‌باشد. محل پرورش این بزها معمولاً در استان‌های حاشیه کویری ایران مانند کرمان، بیرجند، یزد، اصفهان، سمنان و سیستان و بلوچستان است.

تعداد بزهای کرکی کشور حدود ۴ میلیون راس برآورد می‌شود که از این تعداد سالانه حدود ۱۵۰۰ تن کرک خام که پس از موکشی (دستی و تکمیلی بوسیله ماشین)، حدود ۵۰۰ تن کرک خالص تولید می‌گردد، که به دلیل فقدان صنایع تکمیلی (نخ‌ریسی) با حدود ۸۵ درصد خلوص به کشورهای اروپایی صادر می‌گردد و یا به صورت قاچاق و بدون هیچ‌گونه عمل‌آوری از مرزهای کشور به افغانستان و چین صادر می‌شود. هر کیلوگرم کرک خام با توجه به درصد کرک آن در سال ۹۲ در حدود ۵۰ تا ۷۰ هزار تومان از دامدار خریداری شده است.

تعداد بز کرکی و موئی چیده شده براساس گزارش مرکز آمار کشور در سال ۱۳۹۰ برابر ۴ میلیون راس با تولید ۲/۱ هزارتن کرک و مو (۵۲۵ گرم به ازای هر راس) بوده است.

موهر (الیاف مرخز)

یکی دیگر از الیاف تولیدی است که از نظر نرمی و ظرافت بعد از کرک در درجه دوم اهمیت قرار دارد. مولد این الیاف تنها بز تک پوششی در حال انقراض کشور است به نام مرغز یا مرخز که پراکنش آن در استان کردستان و شهرستان بانه می‌باشد.

موی بز

موی بز از جمله الیافی است که پوشش غالب بزهای کشور را تشکیل می‌دهد. میزان تولید موی بز در نژادها و مناطق مختلف متفاوت است و با احتساب ۳۵۰ گرم به ازای هر راس حدود ۶۵۰۰ تن موی بز در کشور تولید می‌شود. موی بز غالباً به صورت خود مصرفی روستاییان و عشایر برای تهیه طناب و سیاه چادر بکار می‌رود. موی بز در اغلب نقاط ایران مانند استان‌های لرستان، کردستان، همدان، زنجان، قزوین، آذربایجان شرقی و غربی، اردبیل، مازندران، سمنان، فارس، خوزستان، کرمانشاه، سیستان و بلوچستان، خراسان، بوشهر، هرمزگان و کهکیلویه و بویراحمد تولید می‌شود.

۱-۲-۴- پوست

پوست گوسفند و بز بطور تجاری به عنوان یک فرآورده جنبی از این دام‌ها نسبت به گوشت و شیر آن‌ها محسوب می‌شود. این مسئله تاثیر مهمی در دیدگاه دامدار و کشتارکننده در مراقبت از دام در زمان پرورش و توجه به صدماتی که در حین زندگی دام می‌گذارد. همین مسئله در کشتارگاه در چگونگی پوست کنی و محافظت‌های بعدی بر روی پوست اثرگذار است. دیدگاهی که در گذشته منجر به برداشت نادرست از ارزش این فرآورده و در نتیجه عدم مراقبت کافی هم بوسیله دامدار و هم سلاخ می‌شد، خوشبختانه در شرایط فعلی تا حدی برطرف شده است.

۱-۲-۵- کود

کود نیز از دیگر تولیدات گوسفند و بز می باشد که به دلیل ترکیبات خاص شیمیایی در تقویت مزارع، باغات و مراتع از اهمیت و جایگاه خاصی برخوردار می باشد و به همین دلیل ارزش آن بیش از سایر کودها می باشد. متوسط تولید کود سالیانه هر راس گوسفند و بز به ترتیب ۲۰۰ و ۱۵۰ کیلوگرم در سال است. در سال ۱۳۹۲، قیمت هر کیلوگرم کود دامی ۴۵۸ ریال بوده است.

جدول ۱-۶- مقایسه مواد تشکیل دهنده کود گوسفندی و گاوی (ارقام: کیلوگرم در تن)

نوع دام	مقدار آب	مقدار ازت	مقدار قند	مقدار پتاسیم
گاو شیری	۷۹	۵	۱	۴
گاو پرواری	۷۸	۷	۲	۴
گوسفند	۶۴	۱۰	۳	۱۰

۱-۳- نظام های بهره برداری

نظام های بهره برداری حاکم بر پرورش گوسفند و بز کشور در شیوه های دامداری روستایی و عشایری (کوچنده) تبلور یافته و واحدهای بسته گوسفند و بز داشتی (صنعتی) در کشور کمتر مرسوم است. براساس سرشماری سال ۱۳۹۰ کشاورزی - مرکز آمار ایران، کل بهره برداران گوسفند و بز کشور که در قالب دامداری های روستایی و عشایری به فعالیت اشتغال دارند بالغ بر ۲/۴ میلیون بهره برداری شامل ۱/۳ میلیون گوسفند و بره و ۱/۱ میلیون بهره بردار بز و بزغاله می باشند. بر این اساس متوسط گوسفند و بره هر خانوار بهره بردار ۳۴/۲ راس و بز و بزغاله ۱۹/۶ راس می باشد که این رقم قابل تعمیم به کل بهره برداران کشور نمی باشد. زیرا عشایر دامدار کوچنده، دارای فعالیت خاص صرفاً در ارتباط با گوسفند داری بوده که شغل اصلی آنها تلقی می شود و متوسط گوسفند و بره هر خانوار بهره بردار عشایر حدوداً ۶۴ راس و متوسط بز و بزغاله هر خانوار بهره بردار ۳۹ راس می باشد.

آمار و ارقام فوق بیانگر این مطلب است که نظام بهره برداری حاکم بر پرورش گوسفند و بز کشور، یک نظام خرد و معیشتی می باشد و این در حالی است که بر اساس مطالعات بعمل آمده توسط دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران حد اقتصادی یک واحد گوسفندداری برای یک خانوار ۵ نفره ، ۳۰۰ راس برآورد گردیده است.

۱-۳-۱- نظام تولید

همانطور که در نظام بهره برداری گفته شد اتکا اصلی پرورش گوسفند و بز بر دامداری های روستایی و عشایری استوار بوده، در این نظام کلیه ارکان پرورش بر استفاده از نیروی کار خانواده بهره بردار پایه گذاری شده و هریک از اعضای خانواده قسمتی از امور مربوطه را انجام می دهند. در سیستم دامداری روستایی از مراتع مشاع حومه روستاها به منظور تغذیه دام استفاده می شود. البته در این سیستم بیشترین اتکا بر استفاده از علوفه حاصل از کشت نباتات علوفه ای و پس چرانواع زراعت می باشد.

در دامداری های عشایری برعکس دامداری های روستایی اتکای اصلی بر استفاده هرچه بیشتر از مراتع و منابع طبیعی بوده که در سال های اخیر به دلیل کاهش شدید مراتع بخصوص در مناطق قشلاقی عشایر به ناچار در طول زمستان مقداری جیره تکمیلی در اختیار دام های آبدستن قرار می دهند که این چنین جیره شامل کاه و جو است. در دامداری های روستایی فرآورده های دامی شامل شیر، لبنیات و گوشت قرمز است که بدلیل فراهم بودن امکانات ارتباطی به خصوص در روستاهای نزدیک به شهر، این تولیدات به کانونهای مصرف شهری عرضه می گردد، در صورتی که در دامداری های عشایری تولید شیر و فرآورده های لبنی به دلیل مشکلات عدیده ای که دارد بتدریج منسوخ شده، از سوی دیگر کاهش شدید توان مراتع در تولید علوفه باعث شده تا مقدار شیر تولیدی صرف تغذیه بره شود تا در آینده از تولید گوشت مناسبی برخوردار باشد.

بر این مبنا در دامداری های عشایری، تولید اصلی بر تولید گوشت قرمز (دام زنده) استوار است. در غالب گله ها نیز پرورش گوسفند و بز توأمأ پرورش داده می شود و پرورش

بز به صورت مخلوط با گله گوسفند بخاطر تولید شیر و گوشت و به صورت جلودار گله از آن استفاده می‌شود.

از لحاظ نوع تولیدات و انتظاری که از پرورش گوسفند می‌رود، گوسفندداری دو نوع می‌باشد:

۱. پرورش گوسفند داشتی

۲. پرواربندی (به فصل هشتم مراجعه شود)

- پرورش گوسفند داشتی

در گوسفندداری داشتی هدف و منظور از نگهداری و پرورش عبارت است از حداکثر تولید بره نر و ماده در سال و همچنین تولید شیر و فرآورده‌های لبنی و پشم می‌باشد. در گوسفندداری داشتی معمولاً با توجه به سلامتی و خصوصیات ژنوتیپی و فنوتیپی، گوسفند را تا حداکثر سن اقتصادی در گله نگهداری نموده تا بتوانند استفاده بیشتری را در طی دوران عمر اقتصادی از آن داشته باشند. معمولاً در این روش گوسفند را تا ۴ الی ۵ شکم زایش در مدت عمر نگهداری می‌نمایند (طول عمر اقتصادی). گوسفنددار از فروش بره‌های نر و اضافه بره‌های ماده که بقیه جایگزین در گله می‌گردند، فروش پشم، شیر و فرآورده‌های آن درآمد کسب می‌نماید. در ایران اکثر عشایر و برخی از روستایان گوسفند داشتی را با این هدف نگهداری می‌کنند.

روش‌های پرورش گوسفند داشتی

روش متحرک (کوچ‌رو) یا عشایری

در این روش گله در تمام طول سال از مراتع ییلاقی، میانبند، و قشلاقی تعلیف می‌نمایند. در فصل بهار (از اواسط بهار) و تابستان گله در مراتع ییلاقی و در فصول پاییز (اواسط پاییز) و زمستان، گله در مراتع قشلاقی و بقیه سال در مراتع میانبند، (حد فاصل ییلاق و قشلاق) گله‌ها نگهداری می‌شود. در این نوع پرورش، تغذیه دستی حداقل است و

میزان آن بستگی به وضع اقتصادی گله دار و وضعیت آب و هوا دارد. این روش به دو شکل کلی در کشور وجود دارد.

الف: تمام کوچ استانی

تمام مراحل کوچ در فصول مختلف در داخل استان انجام می‌پذیرد.

ب: تمام کوچ منطقه‌ای

مراحل مختلف کوچ در یک منطقه اکولوژیکی خاص که بین دو یا چند استان پراکنش جغرافیایی دارد، انجام می‌گیرد. نکته حائز اهمیت آن است که بر اثر کاهش کیفیت مراتع، عدم تناسب جمعیت دام با ظرفیت تعلیف مراتع، فقدان آب در مراتع، فقدان امکانات رفاهی، خدماتی و معیشتی، تبدیل اراضی مرتعی به دیم و بالاخره کمبود شدید مراتع میانبند، این روش محدود شده و بیشتر ویژه ایلات بوده و خود دارای انواع مختلفی می‌باشد. به غیر از ایلات و عشایر، جمعیت‌های پرورش دهنده دیگری که ساختار عشایری نداشته و اصطلاحاً به نام دامداران متحرک نامیده می‌شوند (گوسفندداران مهدی شهر در استان سمنان) به این روش متمایل هستند.

شکل ۱-۱- تصاویر مربوط به کوچ عشایر

- روش نیمه متحرک (نیمه کوچ)

در این روش در فصل ییلاق گوسفندان از مراتع مناسب اطراف روستاها تعلیف نموده و ممکن است در تمام مدت فصل ییلاق جهت استراحت به آغل موجود در مناطق روستایی برگردد و فقط اواخر پاییز و زمستان به علت عدم وجود علوفه مرتعی، برای چرا به آغل برگردد و در این مدت در روستا نگهداری شوند. این روش توسط روستاییان معمول است و برخی از اوقات ایلات و عشایر هم که متمایل به اسکان باشند با این روش به نگهداری گوسفند اشتغال می‌ورزند.

- روش ثابت یا زراعی (متراکم)

این روش مخصوص گوسفندداری های مدرن بوده و در طول سال گوسفند در مزرعه نگهداری و با تغذیه دستی و تعلیف از پس چر نباتات موجود در مزرعه تغذیه می‌گردد. در این روش پرورش گله همراه با کشت زراعت به ویژه نباتات علوفه ای همراه بوده و ممکن است زمین کشت نباتات علوفه ای در مالکیت یا اجاره گله دار باشد.

پس از فصل برداشت غلات (به ویژه گندم و جو) و صیفی جات و برداشت میوه از باغات، گله از پس چر انواع نباتات زراعی و باغی تغذیه نموده و پس از پایان پس چر زراعی از مواد غذایی تولید شده در مزرعه و یا خریداری شده تغذیه دستی می‌شود (فصل زمستان). در فصول بهار و اوایل تابستان گله از زمین های آیش و احیاناً مراتع اطراف منطقه و مزرعه تعلیف می‌شود. لیکن چندسالی است که گله داران دارای اراضی کشاورزی تلفیق گله داری و کشت علوفه را تجربه نموده اند و با بدست آوردن نتایج موفق اقتصادی، این نوع پرورش در سطح کشور رو به فزونی است.

۱-۴- مهمترین خصوصیات رفتاری گوسفند و بز

- بز حیوانی کنجکاو، تندرو، ماجراجو، بی باک، انتخاب کننده نوع غذا، تعلیم پذیر و گوش به فرمان چوپان است، لذا همیشه جلودار و رهبر گله محسوب می‌شود. ولی گوسفند دامی آرام و ترسو و به زندگی اجتماعی تمایل دارد و بدون وجود گله نگهداری آن مشکل است.

شکل ۱-۲- پرورش به روش ثابت (متراکم)

- بز به خاطر پوشش خاص بدن خود که از مو و یا کرک است، نسبت به تغییر شرایط جغرافیایی حساس و لذا در برابر سرما عاجز و ناتوان است ولی پوشش پشمی گوسفند سبب شده تا دمای کم را به راحتی تحمل کند.

بز در مراتع کوهستانی، صعب العبور، سنگلاخی که سایر حیوانات قادر به چرا نیستند به آسانی چرا و تولید محصول می کند و از سرشاخه ها نیز استفاده می کند. همچنین در مراتع مشجر، دشت های خشک و کم آب و مناطق بیابانی و کویری حاوی خار بخصوص زمانی که خارشتر تولید دانه می کند بخوبی چرا می کند، ولی گوسفند تمایل به چرا از روی زمین دارد.

۱-۵- ترکیب گله در گوسفند و بز

هر گله دار در سال اول با دام های مولد شروع به فعالیت می نماید. در سال های بعد که زاد و ولد انجام گرفت بایستی بر اساس امکاناتی که دارد نسبت به افزایش و یا تثبیت جمعیت گله خود با توجه به اهداف و امکاناتی که دارد تصمیم بگیرد.

لذا جهت آشنایی گله داران جهت پیش بینی جمعیت دامی، ترکیب گله پس از یک دوره تولید مثلی، با رعایت مبانی محاسباتی، بشرح ذیل ارائه می گردد.

نکته: ترکیب گله در هر گله ای تابع اهداف مدیریتی بوده و از یک گله به گله دیگر متفاوت می باشد.

شکل ۱-۳- تصویری از کنجکاوی و جستجوگری بز

جدول ۱-۷- شرح محاسبات برآورد ترکیب گله گوسفند با احتساب ۱۰۰ راس میش بدون احتساب رشد گله

عنوان	تعداد
میش بارور	$90 = 100 \times 90\%$
میش زاینده	$72 = 90 \times 80\%$
دوقلو زایی	$72 \times 25\% = 18$
بره نر و ماده	$72 + 18 = 90$
تلفات تا ۶ ماهگی	$90 \times 10\% = 9$
بره های نر و ماده تا سن ۶ ماهگی	$90 - 9 = 81$
بره نر یا ماده	$81 \div 2 = 40.5$
تعداد بره ماده مورد نیاز به منظور تامین شیشک	$40.5 + 5 = 45.5$
بره ماده مازاد بر جایگزینی	$45.5 - 33 = 12.5$
جمع ترکیب گله شامل:	$100 + 66 + 20 + 4 = 192$
میش، بره نر و ماده و شیشک نر و ماده و جایگزینی و قوچ با احتساب تلفات	
عنوان	درصد
درصد میش در گله	$100 \div 192 \times 100 = 52$
درصد بره نر و ماده در گله	$66 \div 192 \times 100 = 34$
درصد شیشک ماده جایگزینی در گله	$20 \div 192 \times 100 = 10.5$
درصد شیشک نر جایگزینی در گله	$4 \div 192 \times 100 = 2.1$
درصد قوچ در گله	$4 \div 192 \times 100 = 2.1$

جدول ۸-۱- ترکیب گله گوسفند در شرایط عادی با احتساب ۱۰۰ راس میش

عنوان	قبل از بره پی (قبل از زایش)	بعد از بره پی (بعد از زایش)	حذف و پرواربندی	ترکیب گله
میش	۱۰۰	۷۹	۲۰	۲۰
قوچ	۴	۳	۵۰	۲
شپشک ماده	۲۰	۱۶	-	-
شپشک نر	۲	۲	-	-
بره ماده	-	-	۳۳	۱۱
بره نر	-	-	۹۱	۳۰
جمع	۱۲۶	۱۰۰	۶۳	۱۹۲

* همانطور که در جدول فوق مشاهده می شود در یک گله با ۱۰۰ راس میش مولد با احتساب جمعیت ثابت برای سال بعد، سالیانه حدود ۶۳ راس معادل ۳۳ درصد کل جمعیت گله دام مازاد بر ظرفیت وجود دارد که بایستی برای آن برنامه ریزی (فروش یا پرواربندی) شود که این نسبت در همه گله ها یکسان نمی باشد.

۱-۶- شغل گوسفندداری

پرورش گوسفند و بز بر حسب شرایط گوناگون فیزیولوژیک و نوع بهره برداری اقتصادی ممکن است به روش های مختلف اجرا شود، هر شخصی با توجه به امکانات اختصاصی و بازار، محل اقامت، اطلاعات و سرمایه خود ممکن است تولید کننده پشم، گوشت، شیر و بره (گله داشتی) و یا تولید کننده گوشت پروار (پروار بندی) باشد. ولی اصول کلی نظام های مختلف بهره برداری پرورش گوسفند و بز برای هر یک از این هدف ها به شرح زیر می باشد.

الف) شرایط خوب برای پرورش گوسفند داشتی

یکی از مهمترین شرایط برای پرورش گوسفند داشتی، داشتن مراتع ییلاقی و قشلاقی خوب می باشد که در این صورت دام خوراک رایگان خواهد خورد ولی چون این امکان برای هر کس مقدور نیست لذا شروط لازم دیگری در ذیل شرح داده می شود:

کشاورزانی که آغل و باغ دارند و همواره در محل زراعت خود ساکنند می‌توانند با در نظر گرفتن ظرفیت آغل و علوفه تولیدی، گله‌ای داشته باشند که مدتی از سال را در صحرای اطراف ده چریده و فصول نامناسب را در آغل تغذیه نمایند.

اهالی مناطقی که در آن کشت یونجه و نباتات علوفه‌ای مقدور بوده و محصول خوبی می‌دهد و امکان اعزام گوسفندان به ییلاق یا قشلاق نیز موجود است می‌توانند گوسفنداری کنند.

ب) شرایط خوب برای پرورش گوسفند پشمی

در شرایط و امکانات اقتصادی بازار فعلی، پرورش گوسفند پشمی تنها صلاح نیست ولی هر گوسفند پشمی حتی مرینو و رامبویه نیز گوشت تولید می‌نماید. در کشور ما بطوری که قبلاً ذکر شد نژادهایی موجود است که در حالیکه پشم خوب و مناسب فرش‌بافی و حتی پارچه بافی تولید می‌نمایند گوشت فراوان و خوبی نیز دارند و بهترین نمونه این قبیل گوسفندان نژادهای بومی ماکوئی در استان (آذربایجان غربی) سنجابی (کرمانشاه) بلوچی (خراسان رضوی، خراسان جنوبی، یزد و سیستان و بلوچستان) کرمانی (کرمان) نائینی (اصفهان) و فراهانی (مرکزی) کلکوهی (مرکزی و قم) است. به هر صورت اگر شخصی بخواهد بخاطر داشتن بازار خوبی برای پشم مثل صنعت کاموا بافی، فرش بافی، نخ ریزی و غیره گوسفند پشمی پرورش دهد می‌تواند یکی از نژادهای گوشتی - پشمی را انتخاب نماید.

ج) شرایط پرورش گوسفند پوستی

تهیه پوست خوب و فروش آن تخصص لازم دارد و تجارت پوست مربوط به مد سال بوده و بعضی از سال‌ها بخاطر استفاده از پوست و تقاضای خیلی زیاد، قیمت نیز خوب است و بعضی سال‌ها وضع برعکس است. باید دامداری که تولید پوست می‌نماید به وضع بازارهای جهانی وارد بوده و از جریان مد در دنیا باخبر باشد.

خوشبختانه نژادهای بومی گوسفندان پوستی ایران شامل قره گل سرخس (خراسان رضوی) کبوده شیراز (فارس) و زندی (قم و تهران) در عین حال نیز گوشتی می‌باشند و

دامدار می‌تواند در سال‌هایی که قیمت پوست مناسب است بره‌ها را برای تولید پوست کشتار نماید و یا برعکس آنها را به منظور استفاده از گوشت پرورش دهد. خلاصه اینکه بدلیل عدم تقاضا برای پوست در داخل و همچنین عدم توسعه صنایع جانبی جهت تولید البسه، پرورش گوسفند پوستی برای تولید پوست فاقد توجیه فنی و اقتصادی بوده و توصیه نمی‌گردد. برای پرورش گوسفندان پوستی نیز شرایط مذکور در داشتی و پشمی و همچنین شروط اختصاصی دیگری را که گفته شده باید در نظر گرفت.

- شرایط اصلی خرید و تشکیل گله

پس از اینکه با توجه به امکانات شخصی و شرایط فوق‌الذکر تصمیم گرفتید که چه نژادی را برای چه منظوری نگهداری کنید برای خرید گوسفند باید مطالب و شرایط زیر را که اختصاراً شرح داده می‌شود در نظر بگیرید.

۱- نژادی را بخرید که عوامل محیطی شامل آب و هوا، مراتع و نوع علوفه محل پرورش آن نظیر منطقه شما باشد.

۲- گوسفند را از مراکز پرورش نژاد بخرید (ترجیحاً شناسنامه‌دار و از گله‌های تحت پوشش طرح محوری تولید قوچ اصیل با همکاری مردم) که گوسفندان اصیل‌تر و ارزان‌تری خواهید خرید.

۳- همیشه تعداد کم و از نوع عالی و ممتاز بخرید. یک حیوان عالی و ممتاز بهتر از چندین حیوان بی‌ارزش و بد است.

۴- در انتخاب قوچ نهایت دقت را بکنید. یک قوچ ممتاز ارزش پرداخت بهای بالاتر را دارد.

۵- همیشه گوسفندان جوان یک‌دست و با ظاهری شبیه هم بخرید.

۶- اگر می‌خواهید گله‌ای تشکیل دهید یا گوسفندان گله خود را عوض نمایید و میش‌های بهتری بخرید بهترین موقع خرید آن اواسط تابستان برای مناطق سردسیر و اواخر بهار برای مناطق گرمسیر است، چون در این مواقع بره از شیر گرفته شده است و میش هنوز

جفتگیری نکرده و شما می‌توانید میش‌های خریداری شده را تحت نظر خودتان با قوچ مناسب و ممتاز خودتان جفتگیری نمایید.

شناسایی گوسفند

گوسفند از اولین حیواناتی است که انسان اهلی کرده و از محصولات آن استفاده برده است. گوسفندان اولیه عموماً شاخدار بوده و هم پشمی خشن و زبر در قسمت رو و کرکی ظریف در زیر آن داشته‌اند. حالا گوسفندان بی‌شاخ با پشمی ظریف و از انواع مختلف نژادها موجود است که از نتایج اصلاح شده همین نژادهای اولیه می‌باشند.

گوسفنداری در گرمترین صحرای جنوب و سردترین نقاط شمال کشور معمول است و این حیوان به مرور زمان با هر نوع آب و هوایی سازگار گشته است. فراموش نشود که پشم در نگهداری حیوان در مقابل سرما و گرما نقش مهمی را بازی می‌کند. در مواقع شدت گرما و سرما وجود سایه‌بان در مراتع و محل نگهداری گوسفند ضروری است.

اغلب نژادهای گوسفند از بارندگی‌های فصول گرم ناراحت نمی‌شوند. لیکن بعضی از گوسفندها که پشم تنک و بازی دارند ممکن است از بارندگی‌های مداوم سرما بخورند. به هر صورت هر گوسفندی به آب و هوای منطقه خودش عادت دارد. مثلاً نژاد ماکوئی در زیر برف و بوران به راحتی می‌چرد و روی برف خشک بدون خطر می‌خوابد و یا گوسفندان زل و دالاق و طالشی در حاشیه دریای مازندران زیر باران مداوم منطقه، بخوبی عمل می‌کنند.

برعکس گاو که همیشه و همه سال آماده جفتگیری است، گوسفند غالباً در بهار و پاییز حاضر است جفتگیری نماید.

این دام‌ها را تولید مثل کننده‌های روز کوتاه نیز می‌نامند، بطوری که با کوتاه شدن روز در اواخر بهار و اواخر تابستان آماده جفتگیری می‌باشند.

مهمترین محصول گوسفند گوشت، شیر و پشم است، در بعضی از نژادها پوست بره نیز مهم است، کود گوسفندی هم برای باغداران ارزش زیادی دارد، ولی آنچه فعلاً در ایران مهم است محصول گوشت است (که در فصل مربوطه توضیح داده شده است).
گوسفند در یک سالگی بالغ است، بهترین سال‌های زندگی گوسفند بین ۱ تا ۵ سالگی است، البته اگر خوب مواظبت شد تا ۱۰ الی ۱۲ سالگی هم زنده می‌ماند ولی صرفه اقتصادی ندارد.

چه نژادی باید خرید ؟

اگر منظورتان گوسفندداری داشتنی است به فصل نژادهای گوسفند ایران مراجعه کنید و نژادهایی را که در منطقه شما موجود است مطالعه کنید و هر کدام که با شرایط شما مناسب‌تر بود بخرید. حتماً گوسفندان یک‌دست و یکنواخت با مشخصات نظیر هم انتخاب کنید. بهترین سن برای شروع بکار گوسفندان ۱/۵ سالگی است در انتخاب قوچ خیلی دقت کنید و اگر لازم باشد برای خرید یک قوچ خوب تا چند برابر قیمت یک میش هم پول بدهید متضرر نشده‌اید.

اگر منظورتان پرواربندی است با مراجعه به مطالب فصل نژادهای ایران بین نژادهای گوشتی، آن را که امکانات خریدش برای شما آسانتر و فراهم تر است بخرید.
اگر می‌خواهید گله شیری تشکیل دهید بهترین موقع خرید فصل شیردهی میش‌ها است. هر میشی که پستان بزرگتر و ساختمان بدنش بی‌عیب بود و بره‌های نسبتاً قوی‌تری داشت انتخاب نمایید. باید بدانید که در ایران نژاد شیری اختصاصی نداریم، فقط نژادهایی مثل گوسفند قزل آذربایجان کمی نسبت به سایر نژادها شیروارترند. به هر صورت با اجرای برنامه بهبود مدیریت و نژاد در مدت چند سال می‌شود توان شیر یک گله را افزایش داد.
اگر می‌خواهید گله پوستی داشته باشید بهترین موقع خرید فصل زایمان است و در اینصورت باید به مرکز پرورش نژاد رفته و بره‌های کمتر از یک هفته را از نزدیک دیده و آنهایی که پوست عالی‌تری دارند و مادرشان قوی و پر شیر است انتخاب کرده و بخرید.

نژادهای مهم پوستی ایران بطوری که در فصل نژادها هم گفته شد قره گل سرخ و کبوده شیراز و تا اندازه ای زندگی اطراف قم و تهران است.

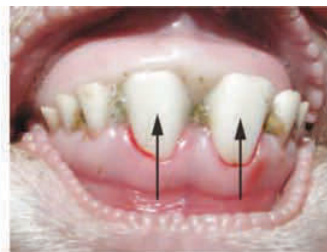
برای گله داشتنی بهترین سن بین ۱۲ تا ۱۸ ماه است. بعضی ترجیح می دهند که گوسفند یک ساله بخرند که در این صورت ارزانتر تمام خواهد شد، ولی معلوم نیست که این گوسفندان می توانند مادر خوبی باشند یا نه، بطوری که در بالا هم اشاره شد برای خرید گوسفند شیری یا پوستی حتماً گوسفند باید حداقل یک شکم زائیده باشد تا مشخصات مورد نظر را بتوانیم ببینیم.

۱-۷- تعیین سن گوسفند

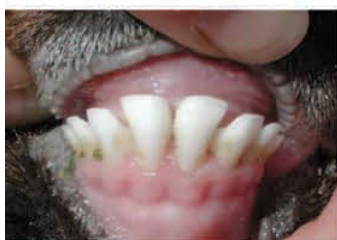
در موقع خرید و فروش گوسفند لازم است که اصول تعیین سن گوسفند را بدانید. سن گوسفند را معمولاً از روی شناسنامه و اگر در اختیار نباشد از روی دندان معلوم می کنند. گوسفند در فک بالا دندان ندارد. در فک پایین بره ۸ دندان شیری است که در مقام مقایسه با دندان گوسفند بالغ کوچک و سفید است. در یک سالگی دو دندان جلو از وسط دندانهای شیری می افتد و جای آن دو دندان بالغ که بزرگ تر و بلندتر از شیرهاست می روید. در شرایط فوق حیوان را بر حسب تعداد دندانهای ثنایا یا بالغ نامگذاری می کنند، که آنرا بنام دو دندانه (یک ساله) و در دو سالگی چهار دندان بالغ موجود است (دو ساله) و در سه سالگی شش دندان بالغ (سه ساله) و در چهار سالگی هشت دندان بالغ دارد، و با بره ای که دندان شیری دارد اشتباه نخواهید کرد. بعد از چهار سالگی دندانهایی که تا حالا چسبیده بهم قرار داشته اند از هم فاصله می گیرند و یک گوسفند هفت ساله دندانهای نامرتب و شکسته ای دارد که به آسانی شناخته می شود. بره معمولاً موقع تولد دو دندان جلو دارد و هر هفته دو دندان می روید بدین ترتیب هفته دوم چهار دندان دارد و هفته سوم شش دندان و هفته چهارم هشت دندان شیری خواهد داشت.

دندان‌های یک بزغاله ۲ هفته‌ای، تمام دندان‌ها شیری است.

دندان‌های پیشین یک گوسفند یک ساله

دندان‌های بز ۱۰ ماهه تمام دندان‌ها شیری هستند

دندان‌های پیشین یک گوسفند دو ساله

دندان‌های بز در ۱/۵-۲ سالگی دارای چهار دندان دائمی

دندان‌های پیشین یک گوسفند چهار ساله

دندان‌های یک بز سه ساله دارای ۶ دندان دائمی

دندان‌های یک گوسفند ۸-۶ ساله بین دندان‌ها فاصله افتاده

دندان‌های بز (حدود ۱۰ ساله).

دندان‌های پیشین یک گوسفند ۱۲-۱۴ ساله
تمام دندانها فرسوده است.

شکل ۱- ۹- تعیین سن گوسفند و بز توسط دندان

آیا جثه گوسفند مهم است

برای نگهداری پانصد راس گوسفند سبک همان تعداد چوپان لازم است که برای نگهداری پانصد راس گوسفند سنگین مورد احتیاج است. در صورتی که گوسفند درشت‌تر، گوشت، شیر و پشم بیشتر می‌دهد و بره بزرگتری می‌زاید، پس سعی کنید گله شما از بهترین گوسفند نژاد موجود در محل انتخاب و تشکیل یابد که با رعایت روش پرورش (کوچ‌رو، نیمه کوچ‌رو و بسته) صورت گیرد.

قیمت گذاری گوسفند

برای شما که برای اولین بار می‌خواهید گوسفندی بخرید شاید تعیین قیمت مشکل باشد ولی راه حل ساده‌ای دارد. معمولاً یک گوسفند در مدت یک سال بطور متوسط یک راس بره، حدود ۵۰ لیتر شیر و یک کیلو پشم تولید می‌کند. اگر شما قیمت بره ۴ ماهه و پشم و شیر را بدانید می‌توانید حساب کنید که گوسفند خریداری شده بعد از یک سال به شما چقدر عایدی خواهد داد. این مبلغ حداقل قیمت می‌شی است که شما می‌خواهید بخرید.

خودتان بخرید

خرید گوسفند برای شروع گله‌داری یا پرواربندی مهمترین فرصت است این فرصت را از دست ندهید و در موقع خرید با چشم باز و آمادگی کامل وارد گله شوید و هریک از گوسفندان را با حوصله تمام از فاصله‌های مناسب (از مقابل، پهلوها، پشت سر) مورد

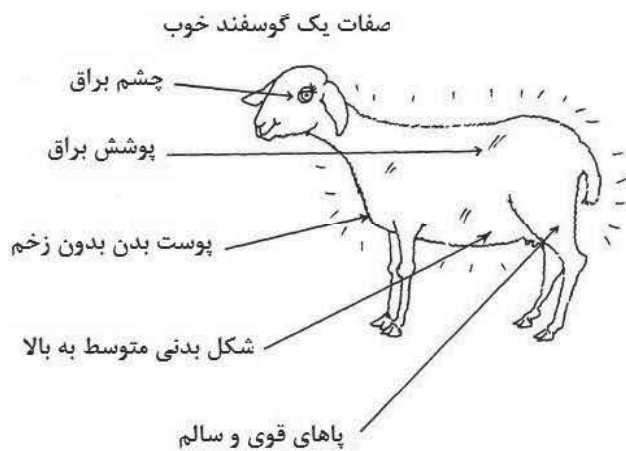
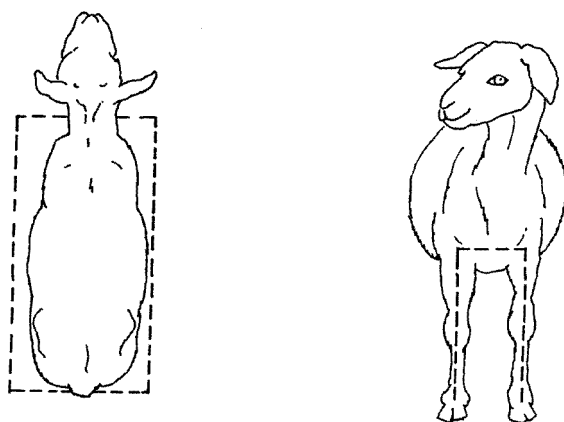
مشاهده کلی قرار دهید. وضعیت پستان در میش و بیضه‌ها در قوچ باید بازرسی گردد. ویژه گی‌های دنبه از نظر اندازه و شکل ظاهری، وضعیت سم و طرز ایستادن دام نیز مد نظر قرار گیرد. عیب‌ها و حسن‌هایش را سنجیده و تصمیم بگیرید.

مواردی که در زمان خرید میش باید رعایت گردد

- ۱- بدن و سینه تنگ علامت این است که حیوان خوب چاق نمی‌شود و نمی‌تواند بره بزرگی بزیاید.
- ۲- گردن خیلی بلند و شل مرغوب نیست.
- ۳- وقتی وسط دو دست و سینه و شانه تنگ باشد، علامت این است که حیوان ریه و قلب کوچکی دارد و چنین حیوانی ناسالم می‌باشد.
- ۴- کپل کم عرض با تهی گاه تنگ و پاهای بلند نشان می‌دهد که اتاقک رشد جنین کوچک است. چنین میشی بره کوچک می‌زاید و شیر کمی می‌دهد و گوشت خوبی نمی‌تواند تولید کند.
- ۵- فک پایین یا بالا اگر کوتاه باشد حیوان نمی‌تواند خوب بجرد و خوب بخورد و این عیب ارثی است.
- ۶- دندان‌های از هم باز شده یا شکسته یا ریخته علامت پیری است و حیوان پیر فایده نخواهد داشت.
- ۷- پلک چشم کمرنگ و زرد توام با سستی حیوان و ریختن پشم علامت وجود کرم در شکم حیوان است پلک چشم حیوان سالم، گلی رنگ است.
- ۸- گله‌ای که حیوانات آن یک دست و یک رنگ نباشند علامت این است که از یک نژاد نیستند و از چنین گله‌ای نمی‌توان گوسفند خوب انتخاب نمود.
- ۹- وجود کنه در لای پشم و پستان و گوش و یا ریختن پشم یک قسمت از بدن و کلفت شدن پوست علامت گری است. چنین حیوانی را اگر بخرید گله شما را گر می‌کند.

۱۰- پستان کور و سفت، علامت مرض است نباید وارد گله شما شود. پستان سالم نرم است. قبل از رفتن به بازار پستان میش‌های یک گله را خوب مطالعه کنید. پستان میشی که نزاییده است زیر شکم چسبیده، میش‌هایی که نسبت به سایرین خیلی چاقند شاید یک سال قصر مانده اند. پستان میش شیرده بزرگ، نرم و کمی آویزان است.

۱۱- دنبه‌های آویزان و خیلی سنگین باعث قصر ماندن میش‌ها می‌شود.

وضعیت بدنی یک میش مناسب